

Sakarya - Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığı

19. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşlarından Örnekler

Investigation With Sakarya Examples Of Ottoman Tombstones In 19th Century Late Period Sakarya (Umur Bey Village Cemetery)

Sevinç EREN¹
Sena YAVUZ²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doi: 10.48146/odusobiad.797296

Öz

Bu çalışmada, Sakarya Geyve İlçesi, Umur Bey Köyü'nde gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda tespit edilen 19. yüzyıl mezar taşları değerlendirilmiştir. Çalışmamızda belirlenen on dört mezardan dokuzu erkek beşi ise kadınlara aittir. Mezarların tamamı şahideli toprak mezar türünde olup, biçimsel özelliklerine göre dikdörtgen plaka formundadır. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır. Süsleme ve teknik açısından incelendiğinde oyma ve kazıma tekniğinin daha çok alçak kabartma ve yüksek kabartma şeklinde uygulandığı görülmektedir. İncelenen erkek mezar taşlarındaki başlık tipleri, sarık kavuk ve fes şeklindedir. Ayak taşları daha çok dikdörtgen plaka formundaki gövde üzerine üçgen tepelik ile sonlandırılmıştır. Kadın mezar taşlarında ise başlık, bitkisel ve üçgen tepelik görülmektedir. Ayak taşları ise erkeklerinki ile form olarak benzerlik göstermektedir. Özellikle baş ucu taşlarında bitkisel ve geometrik bezeme hakimdir. Bitkisel bezemede gül, lale, akant yaprakları ve hurma ağacı stilize şekilde uygulanmıştır. Geometrik bezemede ise beş kollu yıldız, düşey, yatay ve çapraz çizgilerden oluşan kompozisyonların uygulandığı tespit edilmiştir. Kitabe metinlerinde sülüs ve talik hat düz veya sağa eğilimli olarak uygulanmıştır. Teknik ve kompozisyon özellikleri açısından sanat eseri niteliği taşıyan 19.yüzyıla tarihlenen Sakarya- Geyve Umur Bey Köyü'nde yer alan mezar taşları kısmen mahalli kısmen de başkent üslubuna sahiptir. Sakarya- Geyve'nin başkente yakınlığı sebebiyle, incelenen şahidelerin ya doğrudan İstanbul'dan ya da başkent üslubuna uygun üretim yapan yerel atölyelerden sipariş edildiği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Sakarya, Mezar taşı, Bezeme, 19. Yüzyıl.

Abstract

In this study, 19th-century tombstones which were spotted during the research conducted in Sakarya Geyve District, Umur Bey Village were examined. Nine of the fourteen graves, identified in our study, belong to males and five of them to females. All of the graves are in the type of earth graves and are in the form of a rectangular plate according to their formal features. Marble is used as a construction material.

When examined in terms of decoration and technique, it is seen that the scraping and carving technique is mostly applied as low relief and high relief. The headdress types on the male tombstones are in the form of sarık, kavuk, and fez. The footstones are mostly in the form of a rectangular plate and are terminated with a triangular crown. On the female tombstones, the headdress, herbal, and triangular crowns are observed. Footstones are in similar form to those of men. Vegetative and geometric decorations are dominant, especially on the headstone stones. The decoration applications in the works are mostly vegetal and geometric. In herbal forms, rose, tulip, acanthus leaves, and date palm were applied in a stylized manner. In terms of geometric decorations, it was observed that compositions consisting of five-pointed stars, vertical, horizontal, and diagonal lines were applied. In the inscription texts, sülüs and talik lines are applied straight or inclined form to the right. The tombstones in Sakarya-Geyve Umur Bey Village, which is a work of art in terms of technical and compositional features, are partially both in local and metropolis style. Due to the proximity of Sakarya-Geyve to the metropolis, it is thought that the tombstones examined were ordered directly from Istanbul or from local workshops that produce in the metropolis style.

Keywords: Ottoman, Sakarya Tombstone, Decoration, 19th Century.

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı, Ordu, sevinceren@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5736-6888
² Öğr. Görevlisi, Fırat Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Elazığ, senayavuz@firat.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-3150-1943

Geliş Tarihi: 21.09.2020

Kabul Tarihi: 28.10.2020

Extended Abstract

Sakarya and its surroundings have formed an important region in the hinterland of big cities such as Istanbul and Bursa since ancient times. In this respect, it has been accepted as an ideal settlement area throughout history both geopolitically and geostrategically. Geyve, on the other hand, was a district of Kocaeli from 1530 to 1953 according to the Prime Ministry State Archives and the Provincial Yearbooks, and in 1954 it was authorized as a district of Sakarya. The village of Umur Bey, a village of Geyve district of Sakarya province, which is investigated within the scope of the study, is 40 km from Sakarya center and 5 km from Geyve district.

The tombstones belonging to the Ottoman period in the Geyve Umur Bey Village Cemetery, which is located in a culturally and geographically important region, constitute an important part of our history and cultural heritage as the common product of the period, environment, beliefs, traditions, and sense of art.

Of the 14 graves that were examined in Sakarya-Geyve District Umurbey village in the study, 9 belong to males and 5 belong to females. 3 graves belonging to females and 4 tombs of males consist of both head and footstones. The remaining 5 tombs have only bedside stones. Considering the existing tombstones; material, form, technique, processing quality, decoration features, and inscription information, and the Ottoman tombstones in different regions discovered earlier, it was tried to determine the value of these stones in Turkish art. All of the artifacts examined are in the form of earth grave. All of the gravestones are made of marble. Head and foot stones were examined typologically in terms of their front face appearance. Accordingly, the gravestones with a rectangular plate-shaped body have the form of a body that expands from the bottom to the top and extends with parallel sides. Some of the gravestones have a body in the form of a rectangular plate, narrowing with a neck form and ending with caps of different types, and a semi-circular arch; It appears to be crowned with triangular or vegetal hillocks. It is noteworthy that on male and female tombstones, all of the bodies that rise with parallel sides are narrowed with a neck form and end with a cap. The hood types on the examined male tombstones are sarık, kavuk, and fez (Aziziye molded) headgear.

When decoration and technique considered, it is seen that the engraving and engraving technique is applied both in low and high reliefs. There are three types of decoration such as floral, geometric, and textile, on the head and footstones of the graves that we examined in Sakarya -Geyve Umur Bey Village Cemetery. Herbal decoration is used more intensely than geometric and textile decoration. The floral motifs that were observed are rose, tulip, acanthus leaf, leaves in various forms, and date palm. Acanth-shaped stylized leaf motifs are generally used on the headstone to create an arch form by limiting the body from the top. Geometric compositions consisting of, square, stars, vertical, horizontal, and diagonal lines were generally applied to the surface of the heads. In addition, rectangular or square shaped cartridges are among the geometric motifs used zigzag motifs, especially the hobnail motifs on the headdress of the female witnesses. Textile-character decorations such as ribbons and tassels are noticed in a limited number of examples. The ornamental compositions were mostly used on the front faces of the stones or on the footstones, and in some of the headings.

The texts of the inscription are written in Ottoman Turkish. Inscription texts are engraved in diagonal or straight lines using sülüs and talik calligraphy in different stacks. The connection between life and death in the inscriptions indicates the last dialogue between the gone and the remaining. The first line of the inscriptions usually includes the initial statement consisting of God's names and attributes. Then, the request from Allah, advice to people; statements indicating the biographical and social situation are conveyed in the message of the deceased person or his relatives with the prayer Fatih, which begins with the title of prayer. In general, the date of death is given at the end of the text of the inscription.

As a result of these evaluations, the gravestones in Sakarya Umur Bey village are works of art in terms of material-technique, form, ornamentation, and composition features. The tombstones in Sakarya-Geyve Umur Bey Village dating back to the 19th century have partially both local and capital styles. Due to the proximity of Sakarya-Geyve to the capital, it is thought that the tombstones examined were ordered either directly from Istanbul or from local workshops that produce in accordance with the capital style.

Sakarya Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığı

Sakarya ve çevresi, eski çağlardan bugüne dek İstanbul gibi büyük şehirlerin hinterlandında önemli bir bölgeyi oluşturmuştur. Bu bakımdan gerek jeopolitik gerekse jeostratejik olarak tarih boyunca ideal bir yerleşim alanı olarak kabul görmüştür. Geyve ise Başbakanlık Devlet Arşivleri ve Vilayet Salnamelerine göre 1530'lardan 1953'e kadar Kocaeli'ne bağlı bir kaza iken 1954 yılında Sakarya'ya bağlanmıştır (Sezen, 2017: 289). Geyve ilçesi, verimli topraklara sahip oluşu ve geçiş yolları üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir ilçedir (Işık, 2005: 49-55). Sakarya ilinin Geyve ilçesine bağlı bir köy olan Umur Beyi, il merkezine 40 km, Geyve ilçesine 5 km uzaklıktadır.

Görsel 1: Umurbey Köyü mezarlığı (Yavuz, 2013: 366)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osman Gazi ile başlayan fetihler Orhan Gazi döneminde devam etmiş, Sakarya ve çevresi 14. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Yılmaz, 2018: 126-127). Osmanlı Devleti'ni idaresinde görev yapanlardan Bursalı Timurtaş Paşa ailesi, Osman Bey döneminden itibaren yapılan fetihlerde önemli rol oynamıştır.³ Özellikle II. Murad döneminde vezirlik yapan Timurtaşoğulları'ndan Umur Bey⁴ pek çok vakıf kurmuştur (Apak, 2002: 182; Emecen, 2012: 185-186; Keskin, 2019: 123-124).

Umur Bey, devlet adamı olmasının yanında döneminin ilim ve kültür hayatına da önemli katkılarda bulunmuştur. Bursa, Edirne, Afyon, Biga ve Bergama'da camii, mescit ve medreseler inşa ettirmiştir. (Kunter, 1942: 337-346; Baykal, 1950: 199-201; Tüfekçioğlu, 2000: 38).

Edirne'de bir mahalle; Çanakkale, Yenişehir, Geyve ve Siroz'da kendi adıyla köyler kurmuştur (Ayverdi, 1972: 337-346; Apak, 2002: 194).

Umur Bey, 1461 yılında vefat etmiş ve Bursa Umur Bey Camii'nin avlusundaki türbeye defnedilmiştir (Ayverdi, 1966: 275). Bahsi geçen birçok yerde yapı baniliği üstlenen ve aktif bir şahsiyet olan Umur Bey'in konumuz dahilindeki mezarlığın yer aldığı köye de ismini verdiği düşünülmektedir.

Kadın Mezar Taşları⁵

Başucu Taşı No 1: 80x38-27x8 cm ölçülerinde olan başucu taşı, aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek üçgen tepelelikle sonlandırılmıştır (Görsel 2). Gövde üzerinde yer alan kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine altı satır halinde sülüs hatla kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l-Hayyûl-Bâkî
Okuyanlar Fâtihaları Rahmeten lil-âlemin
Devranımı cennet Eyle makam-ı cennetten
Partaloğlu kerimesi
Merhûm Ayşe Hatun
Ruhuna Fatiha sene 1222. (M.1807)

Görsel 2

³ Konuyla ilgili ayrıntılı olarak bkz. Ayverdi, 1972: 275; Vedat, 2019: 89-91.

⁴ Umur Bey'in dedesi Kara Ali, Osman Gâzi'nin önemli komutanlarından. Orhan Gâzi zamanında da başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Kara Ali'nin oğlu Timurtaş Paşa'nın Yahşi, Oruç, Ali, Mahmud ve Umur Bey isimlerinde beş oğlu vardır. bkz. Apak, 2002: 181-196).

⁵ Gövdeleri plaka biçimli mezar taşlarının ölçüleri, yükseklik, üst genişlik, alt genişlik ve taş kahlığı olarak verilmiştir.

Baş ve Ayakucu Taşı No 2: 77x22-22x8 cm ölçülerindeki mermer başucu taşının paralel kenarlarla yükselen gövdesi, silindirik bir boyunla daralarak tepesi düz bırakılan aşağı doğru daralan (ters çan formu görünüşünde) fes türü bir başlıkla sonlandırılmıştır (Görsel 3).

Gövde, taş kenarlarından ince düz, üstten stilize akant yapraklarıyla oluşturulmuş yarım daire formulu kemerle taçlandırılarak köşelere birer lale çiçeği yerleştirilmiştir. Kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine altı satır hâlinde sülüs hatla kabartılmıştır.

85x28-22x8 cm ölçülerindeki mermer ayak taşı, aşağıdan yukarı doğru genişlemektedir. Tepelik kısmı kırıktır. Bezeme unsuru görülmemektedir (Görsel 3a).

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l- Bâkî
Çûn ecel geldi ona olmaya derman
Cürmünü affeyle Rabbû'l – Menan
El-Hacı Muhammed Efendinin kerimesi
Merhum Fatma Molla
Ruhuna Fatiha 1222. (M.1807)

Görsel 3

Görsel 3a

Baş ve Ayakucu Taşı No 3: 75x26-26x3 cm ölçülerindeki başucu taşı, paralel kenarlı olup boyun kısmıyla daralarak mantar görünümünde bir başlıkla sonlandırılmıştır. Başlık kısmı, boyun kısmından başlayarak yukarıya doğru genişleyen dışa kavisli bir görünüme sahiptir (Görsel 4). Kitabe metni, yatay silmelerle oluşturulan panolara beş satır olarak sülüs hatla kabartılmıştır.

50x26-23x5 cm ölçülerindeki ayak taşı, mermer malzemeden yapılmış olup aşağıdan yukarı doğru genişlemektedir (Görsel 4a). Üçgen tepelikle sonlanan taşın yüzeyinde bezeme yoktur.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Merhum molla
... .. molla
Mehmed'in kerimesi Zeyneb
Molla Ruhuna fatiha
1229. (M. 1813)

Görsel 4

Görsel 4a

Baş ve Ayakucu Taşı No 4: 90x38-28x8 cm ölçülerinde olan başucu taşı, aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek üçgen tepelikle sonlandırılmıştır (Görsel 5). Üçgen tepeliğin alınlığının merkezinde, tacı andıran dilimli bitkisel bir kompozisyon, köşelerinde de akant yaprakları yer almaktadır. Kitabe metni, dikdörtgen çerçeveli panolar içinde altı satır halinde sülüs hatla kabartılmıştır.

Mermer ayak taşı, 78x28-18x8 cm ölçülerinde olup aşağıdan yukarı doğru genişlemektedir. Üçgen tepelikle son bulan taşın yüzeyinde bezeme yoktur (Görsel 5a).

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l-Hayyül-Bâkî
Çûn ecel geldi ona olmaya derman
Cürmünü affeyle Rabbû'l – Menan
El-Hacı Muhammed Alemdar Ağanın
Odalgı Hatice Hatun ruhuna
Fatiha fi-gurrei Safer sene1231 (M.1815)

Görsel 5

Görsel 5a

Baş ve Ayakucu Taşı 5: 105x29-27x10 cm ölçülerindeki mermer başucu taşının gövdesi, yukarı doğru hafifçe genişleyerek boyun kısmıyla daraldıktan sonra bitkisel tepelik ile sonlanmaktadır (Görsel 6). Buket biçimi oluşturan tepelik yüzeyine, üst üste konumlandırılmış yapraklar arasında üç gül motifi, yerleştirilmiştir. Yapraklar düz bir silme ile bağlanarak boyun formu oluşturulmuştur. Boynun yüzeyinde de kurdelelerle dalgali hatlardan oluşan bezemeye yer verilmiştir.

Gövde, çift kademeli silmelerle sınırlandırılan kıvrımlı yapraklardan oluşan bordürle oval bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Kitabe metni, sağa meyilli silmelerle oluşturulan panolar içine dokuz satır hâlinde talik hatla kabartılmıştır.

92x27-25x10cm ölçülerindeki mermer ayak ucu taşı sivri kemer formunda tepelikle taçlanmıştır. Gövde yüzeyinin merkezine, aşağıdan yukarı doğru uzanan hurma ağacı ve aşağı doğru sarkan dallar üzerinde birer hurmaya yer verilmiştir (Görsel 6a).

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Ah mine'l-mevt

... ..
... ..

Her kim gelüb kabrim ziyaret eden ihvan
Okusun ruhum için bir Fatiha ihsan
Hacı Osman Ağanın
Zevcesi merhume ve mağfur leha
Emine hanım ruhu için Fatiha
Sene cemaziyelevvel 1265 (M.1848)

Görsel 6

Görsel 6a

Erkek Mezar Taşları⁶

Baş ve Ayakucu Taşı 6: 100x26-26x3 cm ölçülerindeki başucu taşının gövdesi, paralel kenarlarla yükselmekte, silindirik bir boyunla daralarak kavukla birleşmektedir (Görsel 7). Kavuğun beyzi formulu üst bölümü, sarık kısmından daha uzun tutularak yüzeyi dikey profillerle hareketlendirilmiştir. Oval görünüşlü sarık kısmı, soldan sağa doğru kavisli buğday başağı görünümünde bir yaprakla bezenmiştir. Kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine yedi satır hâlinde sülüs hatla yazılmıştır.

67x26-20x6 cm ölçülerindeki mermer ayakucu taşı, yukarı doğru genişleyerek üçgen tepelikle sonlanmıştır. Gövde yüzeyinde bezeme unsuruna yer verilmemiştir (Görsel 7a).

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l Baki
Merhum ve mağfur leh
El hacı Ali
ağanın... ..
Ağa beyi
Mustafa ruhuna Fatiha
Rab'il Allah
1221/15.(M.1806)

Görsel 7

Görsel 7a

Baş ve Ayakucu Taşı No 7: 74x26-26x8 cm ölçülerindeki paralel kenarlarla yükselen başucu taşının gövdesi, boyun kısmıyla daralarak sarıkla sonlandırılmıştır (Görsel 8). Oval formulu sarığın yüzeyinde, birbirine paralel kazıma çizgilerle oluşturulan dilimler, çapraz eğimde yerleştirilerek, enli kavisli şeritle kesilmiş olup yüzeye hareketlilik sağlamıştır. Kitabe metni, yatay panolar halinde altı satır olarak sülüs hatla kabartılmıştır.

66x30-23x7 cm ölçülerinde mermer malzemedenden yapılmış ayak taşı aşağıdan yukarı doğru genişleyerek üçgen tepelikle sonlandırılmıştır (Görsel 8a). Taş yüzeyinde herhangi bir bezeme unsuru görülmemektedir.

⁶ Gövdeleri plaka biçimli mezar taşlarının ölçüleri, yükseklik, üst genişlik, alt genişlik ve taş kalınlığı olarak verilmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l-Bâkî
Merhûm ve mağfûr
Gençliğine doymayan
Göçdü Ömer oğlu
Mustafa Şeyhin
Ruhuna-Fâtiha sene 1224 (M.1809)

Görsel 8

Görsel 8a

Baş ve Ayakucu Taşı No 8: Mermer malzemeden yapılan 98x25-25x3 cm ölçülerinde paralel kenarlarla yükselen başucu taşının gövdesi, boyun kısmıyla daralarak fes benzeri silindirik bir başlıkla sonlanmıştır (Görsel 9). Aşağıdan yukarı doğru genişleyen başlık, yatay dilimlerle hareketlendirilmiştir. Kitabe metni, yatay panolar halinde altı satır olarak sülüs hatla işlenmiştir.

75x35-25x6 cm ölçülerinde ayak taşının yukarı doğru genişleyen gövdesi, üçgen tepelikle sonlanmaktadır. Yüzeyi ise bezemesizdir (Görsel 9a).

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Merhûm ve mağfur
İlâ Rabbihi'l- Gafûr
Ayvazoğlu Hacı
Mustafa Ağanın
Ruhuna Fatiha
sene 1225. (M.1810)

Görsel 9

Görsel 9a

Baş ve Ayakucu Taşı No 9: 80x20-20x3 cm ölçülerindeki mermer başucu taşı, paralel kenarlarla yükselerek silindirik bir boyunla daralmış ve kavukla sonlandırılmıştır (Görsel 10). İki bölümden oluşan başlığın silindirik görünümündeki üst bölümünde, yıldız motiflerine yer verilmemiştir. Sarık kısmı ise yanlara doğru birbirine paralel uzanan plastik profillerle dilimlere ayrılarak, kavukla birleşmiş enli bir dilimle geçiş sağlanmıştır. Kitabe metni, yatay silmelerle oluşturulan panolar içerisinde altı satır halinde sülüs hatla kabartılmıştır.

Aşağıdan yukarı doğru genişleyen mermer malzemeli ayak taşı 47x23-20x5 cm ölçülerindedir. Üçgen tepelikle nihayetlenmiştir (Görsel 10a). Yüzeyi ise bezemesizdir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Gençliğine
Doymayup
Valideynin canına
Uçtu cennet bağına
Firkati kaldı
Hafız
Abdul ... oğlu
Abdulkerim
Ruhu için Fatiha Şaban 1229.(M.1813)

Görsel 10

Görsel 10a

Başucu Taşı No 10 :113x25-25x3 cm ölçülerindeki paralel kenarlarla yükselen başucu taşı, silindirik bir boyunla daralarak sarıklı kavukla birleşmektedir (Görsel 11). Başlığın kavuk kısmına, baklava dilimleri oyularak işlenmiştir. Dışa taşkın oval sarık kısmının yüzeyi düz bırakılmıştır. Kavuğun sağ köşesine bir yaprak motifi kabartılmıştır. Kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içinde yedi satır hâlinde sülüs hatla yazılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Genç iken göçtü cennet
Bağına
... .. dilerim
... ..
Hacı Hamdi Efendinin
Oğlu Merhum Eyub Efendi
Ruhuiçün fatiha 1229 (M.1813)

Görsel 11

BaşucuTaşı No 11: 125x28-28x3 cm ölçülerindeki mermer başucu taşının paralel kenarlarla yükselen gövdesi, boyun kısmıyla daraldıktan kavuk görünümünde bir başlıkla birleşmektedir (Görsel 12). Başlığın kavuk kısmına yıldız motifleri oyularak işlenmiştir. Dışa taşkın oval sarık kısmının yüzeyi düz bırakılmıştır. Kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine altı satır hâlinde sülüs hatla yazılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l Hayyul Baki
Merhum ve mağfur
El hac Ahmet efendinin
Oğlu
Mustafa efendinin ruhu
içün Fatiha 11 1229. (M.1813)

Görsel 12

Baş ve Ayakucu Taşı No 12: 87x25-25x12 cm ölçülerindeki mermer başucu taşının paralel kenarlarla yükselen gövdesi, boyun kısmıyla daraldıktan kavuk görünümünde bir başlıkla sonlandırılmıştır (Görsel 13). Kavuğun üst bölümü, sarık kısımdan daha uzun tutularak yüzeyi dikey profillerle hareketlendirilmiştir. Oval görünüşlü sarık kısmı, soldan sağa doğru kavisli bir yaprakla bezenmiştir. Başlangıç ifadesi, akant yaprakları ve "S" kıvrımlarının oluşturduğu dilimli kemer formu ile çevrelenmiştir. Köşelere ise simetrik birer dal lale çiçeği yerleştirilmiştir. Kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine yedi satır hâlinde sülüs hatla yazılmıştır.

65x27-17x6 cm ölçülerindeki mermer ayakucu taşı, yukarı doğru genişleyerek üçgen tepelikle sonlanmıştır (Görsel 13a). Gövde yüzeyinde bezeme unsuruna yer verilmemiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Ah mine'l-mevt
Gençliğine doymayan
Murad-ı maksude ermeyen
Hayaline hasret giden
Mehmed Ağanın oğlu merhûm
Molla Ahmed ruhuna Fatiha
1229. (M.1813).

Görsel 13

Görsel 13a

Başucu Taşı No 13:120x25-25-x3 cm ölçülerindeki paralel kenarlarla yükselen gövdenin alt kısmı iç bükey hatlarla daralarak sonlanmaktadır (Görsel 14). Silindirik bir boyunla daralan gövde, kavukla sonlandırılmıştır. Silindirik yüzeyli kavuğun üst bölümü, düşey dilimlerle belirginleştirilmiştir. Dışa taşkın oval formulu sarık kısmının yüzeyi bezemesizdir. Sarık kısmının boyunla birleşme yerinde oluşan yüzeyel nişin içerisi, kazıma çizgilerle bezenmiştir. Kitabe metni, yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine yedi satır hâlinde sülüs hatla kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hûve'l-Bâkî

... .. cânım aldı ecel

... .. dîn oldum böyle

Abdullah Ağanın mahdumu

Merhûm el-Hâc Ali Ağanın

Ruhîcûn el- Fatiha

sene 1240 (M.1824) Cemâziyelâhir

Görsel 14

Başucu Taşı No 14: 108x28-28x4 cm ölçülerindeki başucu taşının paralel kenarlarla yükselen gövdesi boyun kısmıyla daralarak Aziziye kalıplı fese taçlandırılmıştır (Görsel 15). Kitabe metni, sağa eğimli silmelerle oluşturulan panolar içerisinde dokuz satır halinde talik hatla kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Âh mine'l- mevt

Olacak fermân-ı Hak şarab-ı mevte

Emrine devâdan ererler farkına

Hayatın Ruşen-i ikrâm ider ...

Hâne-i seyyid nice kimse elsunardı nimete

Benlizâde merhûm ve mağfur

El-Hac Osman Ağa'nın Ruhîcûn

rızaen lillâhi Teâlâ Fatiha

1293. (M.1876).

Görsel 15

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Sakarya- Geyve Umur Bey Köyü mezarlığında, 19. yüzyıl, H.1221/M.1806-H.1293/M.1876 tarih aralığına ait olan 14 adet mezar çalışma kapsamında ele alınmıştır. Bunlardan 5'i kadın 9'u erkek mezarıdır. İncelenen eserlerin hepsi şahideli toprak mezar türündedir. Baş ve ayakucu taşları tipolojik olarak ön yüz görünüşleri itibarıyla değerlendirilmiştir.⁷ Buna göre dikdörtgen plaka biçimindeki gövdeye sahip mezar taşları, aşağıdan yukarı doğru genişleyerek yükselen (Görsel 2, 3, 6) ve paralel kenarlarla uzanan (Görsel 4, 5, 7-15) gövde formuna sahiptir (Görsel 20). 14 mezardan kadınlara ait 3 (Görsel 3-5) erkeklere ait 4 (Görsel 7-10) mezar hem başucu hem de ayakucu taşlarından oluşmaktadır. Kalan 7 mezar sadece başucu taşına sahiptir. Bunlardan 2'si kadın (Görsel 2, 6) 4'ü erkek (Görsel 12, 13, 15, 16) mezarıdır.

14 adet mezar taşının tamamı mermer malzeme ile yapılmıştır. Beyaz ve gri mermerin kullanıldığı mezar taşları zaman içinde deforme olmuş ve bakımsız kalmıştır.

Eserlerin tamamının kitabe metni ile bezemesinde oyma ve kazıma tekniği görülmektedir. İşleniş niteliği daha ziyade alçak kabartma olmakla birlikte, yüksek kabartma olarak işlenmiş mezar taşları da mevcuttur.

Başlık Çeşitleri

Dikdörtgen plaka biçimindeki gövdeye sahip mezar taşlarının bir kısmı, boyun formu ile daralarak farklı türlerde başlıklarla, bir kısmı da yarım daire biçimi kemer; üçgen veya bitkisel tepeliklerle taçlandırılmıştır. Kadın ve erkek mezar taşlarında özellikle paralel kenarlarla yükselen gövdelerin tamamı, boyun formu ile daralarak başlıkla sonlandırılmıştır.

Sarık, kavuk, fes türü erkek mezar taşı başlıkları;⁸ ölen kişilerin toplum içindeki statüsünü (mesleği ve tarikat mensubu) belirtmesi açısından önem taşımaktadır. Sarık ya da destar, başlıkların etrafına sarılan tülbent veya ince beze verilen isim olmakla birlikte, zaman içinde kavuk gibi bir başlık türü olarak da kullanılmıştır (Koçu, 1967: 202; İşli, 2009: 59)

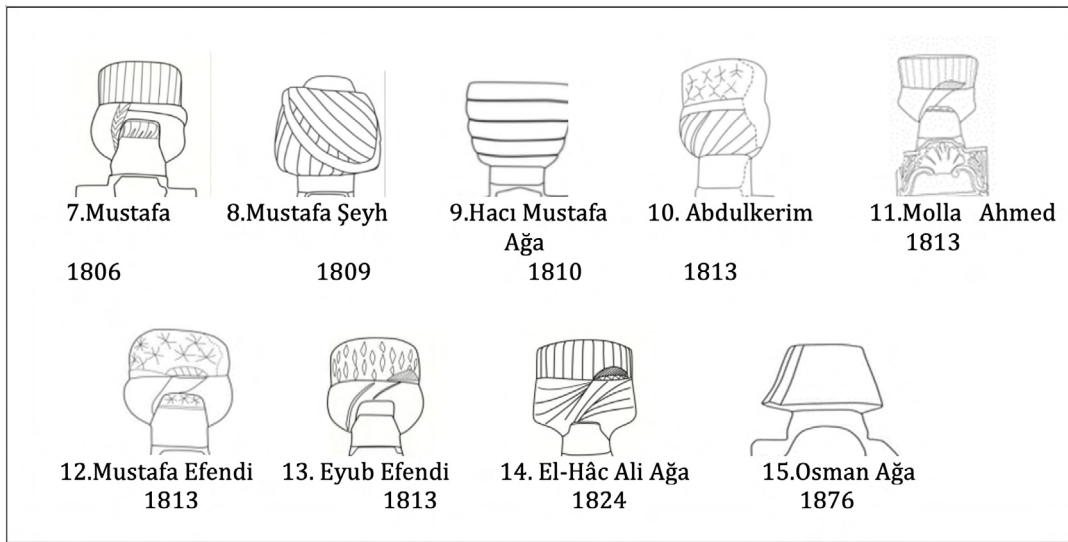
⁷ Mezar taşı tiplerinin sınıflandırmasına dair bilim insanları tarafından farklı tipoloji denemeleri yapılmış olup günümüzde de buna dair çalışmalar devam etmektedir. Konuyla ilgili bkz. Bacque vd., 1990: 177-214; Çal, 2007: 307-395.

⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Çal, 1999-2000: 206-225.

Genel ifadeyle, içteki başlık kısmının az ya da hiç görülmediği tip sarık, başlığın büyük ölçüde görüldüğü tip ise kavuk olarak adlandırılmıştır (Çal, 2000: 209).

Geyve Umur Bey Mezarlığı'nda bulunan 9 erkek mezar taşlarının 1'i sarık (Görsel 8); 1'i form olarak fese benzeyen, üzeri yatay şeritlerle belirginleştirilen başlık (Görsel 9); 6'sı kavuk (Görsel 7, 10, 11, 12, 13, 14); 1'i Aziziye kalıplı fes (Görsel 15) türü başlığına sahiptir (Görsel 16).

Başlık türlerinden yola çıkarak meslekler hakkında kesin bilgilere ulaşmamız mümkün olmamıştır. Düşey ve çapraz eğimli iri dilimlere sahip 1 sarık örneğinin (Görsel 8) şeyhe; üst kısmı düşey çizgilerden oluşa kavuk tipi başlığın (Görsel 13) mollaya ait olduğu saptanmıştır. 7 adet kavuk ve Aziziye kalıplı fese sahip başlıklarla taçlanan şahidelerde ise belirgin bir meslek ismi bulunmazken hafız oğlu, hacı ve hacı oğlu gibi ifadeler yer verilmiştir. Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığı'nda yer alan erkek mezarlarının 4'ünde ayak taşı görülmektedir. Ayak taşları (Görsel 7-10) dikdörtgen plaka biçiminde gövdeye sahiptir. Yüzeyi bezemesiz olan ayaktaşlarının tamamı üçgen tepelikle sonlandırılmıştır.

Görsel 16: Sakarya- Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığındaki Erkek Şahidelerin Başlık çizimleri.

Kadın mezar taşlarında başlıklar sınırlı sayıdaadır. 5 adet kadın mezarının baş taşlarından 2'si (Görsel 4, 5) başlıklı, 3'ü çeşitli formlarda tepeliklerle taçlandırılmıştır (Görsel 19).

Bunlardan biri (Görsel 3/1807) tepesi düz bırakılan aşağı doğru daralan (ters çan formu görünüşünde) bir başlıkla diğeri ise (Görsel 4/1813) üzerinde tepelik (Koçu, 1969: 227; Balta, 2014: 433) bulunan fes-takke görünümlü başlıkla (mantar biçimi) (Laqueur, 1997: 158-159) taçlandırılmıştır. Kadınlar tarafından da kullanılan fes türü başlıklar, altın ve gümüş gibi değerli maden ve taşlarla, bürgü, tülbent gibi kumaşlarla süslenip farklı görünümde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı dönemine ait kıyafet albümlerini içeren kitaplar, etnografik eserlerin sergilendiği müzelerde yer alan kadın kıyafetleri ve aksesuarları ve çeşitli yayınlarda yer alan eski fotoğraflar, bu başlıkları tanımlamakta yardımcı kaynaklardır. (Çetin, 2004: 261; Sümerkan, 1998: 64-65, Görsel 28, 29).

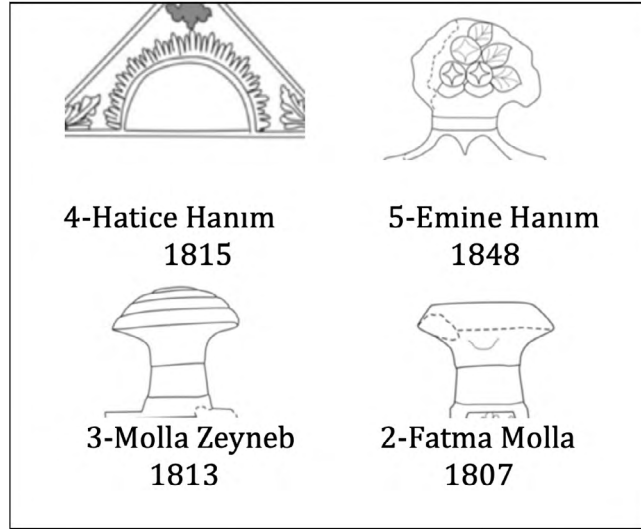
Görsel 17: 2 no'lu başucu taşı için başlık örneği (Çetin, 2004: 273, Figür12).

Görsel 18: 3 no'lu başucu taşı için başlık örneği (Sümerkan, 1998: 139).

Çeşitli formlarda tepeliklerle taçlanan 3 kadın mezarının başucu taşlarının 2'si üçgen tepelikle (Görsel 2, 3); biri (Görsel 4) bitkisel tepelikle taçlanmıştır. Buket biçimi oluşturan tepelik yüzeyinde yapraklar arasında üç gül motifi, yer almaktadır. Kadın mezarlarının 4'ünde ayakucu taşı bulunmaktadır (Görsel 3a, 4a, 5a, 6a). Yukarı doğru genişleyerek üçgen tepelikle ve sivri kemerle sonlanan ayakucu taşlarının 1'inin (Görsel 6a) yüzeyinde hurma ağacı motifi görülmektedir.

Görsel 19: Sakarya- Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığındaki Kadın Şahidelerinin Başlık Çizimleri.

Kitabe

Mezar taşı unsurlarından biri de başucu taşlarının gövdesi üzerinde yer alan kitabelerdir.

Hayat ile ölüm, giden ile kalan arasındaki son diyalogu içeren kitabe metinlerinde,⁹ Allah'ın isim ve sıfatlarından oluşan başlangıç ifadesi, insanlara uyarı mahiyetindeki nasihatler, ölüm haberi, ölüm sebebi, Allah'tan dilek, insanlardan istek; sülale isimleri, ölüm yaşı, hastalıklar, isimler gibi biyografik ve sosyal durum belirten ifadeler ve dua sözleriyle başlayan Fatiha isteği, ölen kişinin ya da yakınlarının dilinden manzume olarak şiirsel bir anlatımla dile getirilmiştir. Genel olarak kitabe metninin sonunda tarihe yer verilmiştir (Eren, 2012: 238).

Sakarya, Umur Bey Köyü Mezarlığı'nda bulunan toprak mezarların başucu taşlarının tamamının gövde yüzeyinde, kitabe metni yer almaktadır. Sakarya, Umur Bey Köyü Mezarlığı'nda, 1806-1824 yılları arasında 12 şahide de sülüs; 1848-1876 yılları arasında 2 şahide de ise tâlik hat kullanılmıştır.

Kitabe satırları, kabartma harflerle düz ya da sağa eğimli olarak düzenlenmiştir. 12 baş taşında, kitabe metni düz satırlar halinde yazılmıştır. 2 baş taşında ise kitabe satırları profillerle birbirinden ayrılarak, sağa eğimli olarak düzenlenmiştir.

Kitabe metinlerinde yer alan bilgiler

1-Başlangıç İfadesi: Kitabeli olan toplam 14 mezar taşında Allah'ın isim ve sıfatları; 2'sinde aciziyet; 2'sinde kalıplaşmış başlangıç ifadelerinden farklı olarak Merhum Molla, Merhum ve Mağfur gibi başlangıç ifadeleri kullanılmıştır. 2'sinde ise başlangıç ifadesi kullanılmamıştır.

a-Allah'ın sıfat ve isimleri: *Hüve'l-Bâki*: "O (Allah) sonsuzdur" (Taş no. 2,6,7,13), *Hüve'l-Hayyu'l-Bâki*: "O (Allah) diri ve sonsuzdur" (Taş no.1,4,11).

b-Ölüm karşısında duyulan aciziyet: *Ah mine'l-mevt*: "Ölümden ah"(Taş no. 5,12,26).

d-Kalıplaşmış başlangıç ifadelerinden farklı ifadeler: Merhum Molla (Taş no.3), Merhum ve Mağfur (Taş no. 8).

⁹ Mezar taşı kitabelerinde yer alan metinlerin konuları bazı araştırmacılar tarafından gruplandırılarak farklı başlıklar halinde değerlendirilmiştir (Laqueur, Mezar kitabelerini; 1-Yakarış, 2-Dua, 3-Kimlik, 4-Dua İsteme, 5- Tarih olmak üzere beş başlıkta incelemiştir. Bkz.: Laqueur, a.g.e., s. 80; Halit Çal ise kitabelerde işlenen konuları 1- Başlangıç İfadesi, 2- İnsanlara Uyarı, 3-Durum Bildirme, 4-Sebeplendirme, 5- Tanrıdan İstek, 6- İnsanlardan İstek, 7- Meslek, 8- Aile-Baba Adı, 9-Tanrıdan İstek (Dua), 10-Ölenin Adı, 11- İnsanlardan İstek ve 12-Tarih olmak üzere daha geniş bir gruplandırma yapmıştır. Bkz: Çal, 2000: 214-215).

2-İnsanlara Uyarı: Dünyanın geçiciliği, iyi değerlendirilmesi ve ölümün kaçınılmaz olduğunu ifade eden nasihat cümlelerine 1 eserde (Taş no. 14) yer verilmiştir.

Olacak fermân-ı Hak şarab-ı mevte-Emrine ... devâdan ererler farkına-Hayatın Ruşen-i ikrâm ider ...-Hâne-i seyyid nice kimse el sunardı nimete (Taş no. 14/1876)

3- Ölüm Haberi: Ölüm haberini beyitler halinde şiir diliyle ifade eden cümlelere 8 eserde (Taş no. 2,4,7,9,10,13) yer verilmiştir.

Çûn ecel geldi ona olmaya derman (Taş.no2/1807, 4/1815); *Gençliğine doymayan-Göçdü Ömer oğlu* (Taş no.7/1809); *Gençliğine doymayup-Valideynin canına-Uçtu cennet bağına-firkati kaldı* (Taş no.9/1813); *Genç iken göçtü cennet-Bağına ...* (Taş no.10/ 1813); *Gençliğine doymayan-Murad-ı maksude ermeyen-Hayaline hasret giden* (Taş no.12/1813); *cânım aldı ecel-... dün oldum böyle* (Taş no.13/1824); *Olacak fermân-ı Hak şarab-ı mevte*(Taş no.14/1876)

4-Sebep Bildirme: Ölüm sebebinin belirttiği ifadeler başucu taşında yer verilmemiştir.

5- Allah'tan Dilek: 3 başucu taşında (Taş no.1,2,4) Allah'tan istenen dileklere yer verilmiştir. Ölen kişinin günahlarının affedilmesi ve cennete kabul edilmesi içeriklerini taşıyan ifadeler yer verilmiştir.

Devranımı cennet Eyle makam-ı cennetten (Taş no.1/1807); *Cürmünü affeyle Rabbû'l-Menan* (Taş no.2/1807, 4/1815)

6- İnsanlardan İstek: 2 başucu taşında ölünün ruhu için Fatiha okunması isteğine yer verilmiştir. *Okuyanlar Fâtihaları Rahmeten lil-âlemin* (Taş no.1/ 1807); *Her kim gelüb kabrim ziyaret eden ihvan-Okusun ruhum için bir Fatiha ihsan* (Taşno.5/1848)

Biyografik ve Sosyal Durum Belirten İfadeler (Görsel 21)

Meslek Bilgisi

Mezar taşı kitabelerinde gerek ölen kişinin gerekse onların eşleri, ya da babalarının mesleklerinin belirtildiği bir örnek (Taş no.9, hafız) bulunmaktadır.

Sülale Adı/ Lâkaplar

Sakarya-Geyve'de, 1806-1876 yılları arasına tarihlenen örneklerde Partaloğlu, Ayvazoğlu, Benlizâde gibi sülale isimleri tespit edilmiştir (Taş no. 1,8,14).

Allah'a Yakarış

Kitabe metinlerinin sonunda, ölen kişinin adından önce görülen Allah'ın rahmetine kavuşmuş, esirgenmiş, bağışlanmış anlamlarında merhum, merhume gibi sıfatlarla başlayan "Fatiha" isteği", 14 örnekte de mevcuttur.

Kadınlar için, *merhume ve mağfur leha* (Taş no.5/1848); *merhum* (Taş no.1,2/1807) sıfatları 3 başucu taşında görülmektedir. 2 örnekte ise dua sıfatı kullanılmamıştır. Bunlardan 1'i Molla Mehmed'in kerimesi Zeyneb Molla'ya (Taş no.3/1813), diğeri ise Hacı Muhammed Alemdar Ağa'nın odalığı Hatice Hatun'a (Taş no.4/1815) aittir.

Erkekler için bir örnekte, *merhum ve mağfur* (Taş no.1/1876); 3 örnekte merhum (Taş no.10/1813, 12/1813, 13/1824.) ifadelerine yer verilmiştir.

Merhum ve mağfur leh (Taş no.6/1806); Merhûm ve mağfur (Taş no.7/1809, 8/1810, 11/1813) sıfatları ise alışılmışın dışında kitabe metnin birinci ya da ikinci satırında görülmektedir.

Bir örnekte ise herhangi bir sıfat kullanılmadan sadece ölen kişinin ismine yer verilmiştir (Taş no.9).

Mezar Taşlarında Geçen Adlar

Genellikle kadın mezar taşlarında, eş, baba veya erkek kardeşin kimlik bilgileri (Eldem 2005: 138, 142) ile birlikte kerimesi, bint-i, ehli, hâbilesi, validesi, kayın validesi, menkuhası, refikası, gibi yakınlık bildiren tanıtıcı isimlerden sonra merhumenin ismi, hatun ve hanım ibareleri eklenerek ifade edilmiştir.

Tespit edilen başucu taşlarında, Zeyneb (Taş no.3); Aişe (Taş no. 1) Fâtıma (Taş no.4); Hatice (Taş no. 4); Emine (Taş no.5) isimleri geçmektedir. İsimlerden önce, zevcesi, kerimesi, odalığı şeklindeki ifadelerle

kadınların aile içindeki yeri belirtilmiş bunlar hanım, hatun, molla ibareleri eklenerek verilmiştir.

Erkeklerde ise Mustafa (Taş no.6,8,11); Abdulkerim (Taş no. 9); Hamdi (Taş no.10), Ahmed (Taş no.12) Ali (Taş no.13); Osman (Taş no. 14) isimleri tespit edilmiştir. Akrabalık dereceleri, mahdumu, oğlu, ağabeyi gibi ifadelerle belirtilmiştir. Ağa, efendi, unvanları sık kullanılmıştır. Örneklerden birinde de unvan ya da meslek olarak şeyh ifadesi kullanılmıştır (Taş no.7).

İnsanlardan Fatiha İsteği: İncelen 14 mezarın başucu taşlarının tamamında Fatiha isteğine yer verilmiştir.

Rızâen lillâhi Te'âle'l Fâtihâ (Taş no. 14); rûhuna Fâtihâ (Taş no.1-8,12); rûhiçün Fâtihâ (Taş no. 5,9-11,13)

Tarih: İncelenen mezarların 8'inde sadece yıl, (Taş no. 1-3,7,8,10,12,14) 2'sinde gün, ay ve yıl, (Taş no. 4,5) 2'sinde ay ve yıl (Taş no:9,13); 2'sinde ise gün ve yıl (Taş no.6,11) olarak tarih belirtilmiştir.

Gençliğine doymayan ve genç iken göçtü, Murad-ı maksude ermeyen ifadelerinden yola çıkarak 4 mezar sahibinin erken yaşta vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Mezar taşı boyutları; Kadın baş ucu taşlarının gövde yüksekliği, 105-75 cm; gövde enleri 38-22 cm; kalınlıkları ise 3-10 cm arasındadır. 5 kadın mezar taşından 3'ünde kalınlık 8cm olarak tespit edilmiştir.

Erkek baş ucu taşlarında ise gövde yüksekliği, 125-74 cm; gövde enleri 28-20 cm; kalınlıkları ise 3-12 cm arasındadır. 9 erkek mezar taşından 6'sında kalınlık 3cm olarak belirlenmiştir.

Bezeme

Sakarya -Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığı'nda incelediğimiz mezarların başucu ve ayakucu taşlarında bitkisel, geometrik ve tekstil olmak üzere üç tür bezeme görülmektedir.

Bezeme, baş ucu taşlarının başlık, boyun, tepelik kısmında; ayrıca gövde yüzeyinde başlangıç ifadesinin bulunduğu ilk satıra çerçeve oluşturan kemer formlarının yüzeyinde görülmektedir.

Bitkisel bezeme, geometrik ve tekstil bezemeye göre daha yoğun kullanılmıştır

Görülen bitkisel motifler; gül (Görsel 6), lale (Görsel 3,13), akant yaprağı, çeşitli formda yapraklar ve hurma ağacıdır (Görsel 6). Kavuk görünümündeki başlıklarda soldan sağa eğimli olarak buğday başağı ya da stilize yaprak görünümünde şekiller detay bezeme unsurları olarak görülür (Görsel 7, 12-14). Akant biçimli stilize yaprak motifleri, genellikle baş ucu taşında gövdeyi üstten sınırlayarak kemer formu (Görsel 3, 5, 13) oluşturacak biçimde kullanılmıştır.

Baklava dilimi (Görsel 11), beş kollu yıldız Görsel 10, 12), düşey (Görsel 7, 13, 14), yatay (Görsel 9) ve çapraz (Görsel 8) çizgilerden oluşan geometrik kompozisyonlar, genellikle başlıkların yüzeyine hareket kazandırarak dikiş izlerini belirginleştirecek şekilde uygulanmıştır. Ayrıca dikdörtgen veya kare biçimli kartuşlar (Görsel 2, 4, 6, 6, 13, 14, 15) zikzak motifleri, özellikle kadın şahidelerinin başlık kısmında yer alan kabara motifleri (Görsel 3, 4) kullanılan geometrik motiflerdir.

Kurdela ve püskül gibi tekstil karakterli bezemeler 2 örnekte (Görsel 6, 15) sınırlı sayıda karşımıza çıkmaktadır.

14 mezarın 9'unda ayak ucu taşı mevcuttur. Gövde yüzeyinde hurma ağacı bulunan (Görsel 6) bir örnek dışında diğerlerinin gövdesi üçgen tepelikle son bulmuştur. Herhangi bir bezeme unsuru görülmemektedir.

Sakarya -Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığı'nda incelediğimiz 19. Yüzyıla ait 14 mezarın baş ucu ve ayak ucu taşları malzeme, işleniş niteliği, form ve bezeme anlayışı bakımından aynı yüzyıla tarihlenen Anadolu'daki pek çok mezar taşı ile ortak özellikler göstermektedir. İncelenen şahideli toprak mezarların baş ve ayak ucu taşlarının gövde kısımları genel olarak ön yüz görünüşleri itibariyle dikdörtgen plaka biçimlidir. Erkek ve kadın mezar taşlarında başlık ve tepeliklerde farklılık söz konusudur.

Üst kısmı düz, alt kısmı daralarak son bulan ters çan formu görünümü¹⁰ ve mantar biçimi fes-takke görünümü başlığa sahip¹¹ kadın şahidelerinin Anadolu'da benzer örnekleri; İstanbul, Edirne, Bursa, Balıkesir, Bolu (Göynük) Kütahya, Kastamonu, Muğla (Bodrum-Ortakent), Sinop ve Trabzon kentlerinin bünyesinde bulunan mezarlık, hazire ve müzelerde görülmektedir.

Alınlık kısımları dilimli akant yaprakları ile süslü veya sade bırakılmış üçgen tepelikle¹² sonlanan şahideler genellikle aşağıdan yukarı doğru genişleyen dikdörtgen plaka biçiminde gövdeye sahiptir. Bu tür şahidelerin benzerleri¹³, İstanbul, Balıkesir, Giresun, Trabzon, Rize'de bulunan mezarlık ve hazirelerde görülmektedir.

Barok karakterli yapraklar arasında iri çiçek demetlerinden oluşan buket biçimi bitkisel tepelikler ince bir silmeyle boğumlanarak boyun formu oluşturacak şekilde dekore edilmiştir. Bu tür şahideler genellikle yukarı doğru genişleyen ya da armudi formda gövdeye sahiptir.

Buket biçimi bitkisel tepeliğe sahip şahidelerin benzerlerine¹⁴, İstanbul, Yozgat, Bolu, Giresun, Trabzon'da bulunan mezarlık ve hazirelerde rastlanmaktadır.

Dikdörtgen plaka biçiminde gövdeye sahip, kavuk türü başlıkların üst kısmı baklava dilimleri¹⁵, yıldız biçimi¹⁶ ve düşey çubuklarla¹⁷ bezenmiştir. Bu türün örnekleri Sinop, Giresun, Trabzon (Çal, 2018:112-113) Rize, İstanbul, Edirne, Bursa, Kütahya, Yozgat, Balıkesir'in muhtelif mezarlıklarında ve hazirelerinde görülmektedir.

Necdet İşli ve Reşat Ekrem Koçu'nun dardağan (İşli, 2009:120-121; Koçu, 1969: 86) olarak adlandırıldığı, Halit Çal'ın S-2 koduyla tanımladığı sarık türü başlığın benzer örnekleri¹⁸ Bolu- Göynük, Giresun, Rize, Sinop, Trabzon illerinde bulunan mezarlık ve hazirelerde (Çal, 2018:121), Edirne Gazi Mihal Camii Haziresi'nde (Doğan,2009:824) görülmektedir.

Sultan Abdülaziz döneminde kullanılan ve Aziziye kalıplı olarak isimlendirilen fesin üst çapı alt çapından daha küçüktür. (Koçu, 1969:20). Bu fes türünü Laqueur X3 olarak, Halit Çal F2 olarak isimlendirmiştir (Laqueur, 1997: 156; Çal,1999: 212). Anadolu ve Balkanlarda en yaygın tip olarak kabul gören bu başlığın benzerleri¹⁹ İstanbul, İzmir, Samsun, Kastamonu, Rize, Aydın illerinde yer alan hazire ve mezarlıklarda görülmektedir.

10 **İstanbul örnekleri**; Sürün, 2006: 302; Çakar, 2007: 490; Yılmaz, 2009: 171-226-227; Kutlu, 2005: 70-110-122-126-132-152-156-160-163; Daşdemir, 2011: 423; Uğurluel, 2007: 83; Kurtbil, 2009: 345; Barışta, 1988: 172-180; Çınar, 2015: 324, **Edirne örnekleri**; Çal, 2019: 244 (1722-1847 tarih aralığında 24 örnek); **Bursa örnekleri**; Mermutlu ve Öcalan, 2011: 92-96, 122, 182,185,186,188, 197, 207, 318, 405, 453, 461, 473, 475, 481, 505,529, 533,942; **Balıkesir örnekleri**; Gökler, 2017; 743 (1741-1893 tarih aralığında 7 örnek); **Bolu (Göynük) örnekleri**; Çal, 2007: 374 numara, 25,45,60,68,82,86,129 (18.yy-19.yy'ın ilk çeyreği) , Barışta, 2002: FIGÜR2,7; **Kütahya örneği**; Togay vd., 2016: 227; **Kastamonu örnekleri**; Çal ve Çal, 2008: 25; **Ankara örneği**; Tuncel, 2005: FIGÜR19; **Trabzon örnekleri**; Yer, 2004: 182; Ölçay, 2004: 15; Eren, 2011: 624 (1753-1805 tarih aralığında 23 örnek); **Sinop örnekleri**; Yeni, 2009: 252; **Bodrum-Ortakent örnekleri**; Biçici, 2012: 1063-1105; **Aydın -Kuşadası örnekleri**; Varol, 2019: 1185; **Rize örnekleri**; Hanoğlu, 2015: 1919.

11 **İstanbul örnekleri**; Daşdemir, 2011: 423; Sürün, 2006: 340,347; Kurtbil, 2009: 345; Yılmaz, 2009: 47,67,130,156,209,220; Kutlu, 2005: 58,133,156,157,158,161,162,163,168,169,173; **Edirne örnekleri**; Çal, 2019: 244 (1762-1870 tarih aralığında 14 örnek); **Balıkesir örnekleri**; Gökler, 2017:744; **Aydın -Kuşadası için örnekler**; Varol, 2019:1186 **Bolu (Göynük) örnekleri**; Çal, 2007: 308; **Kastamonu örnekleri**; Çal ve Çal, 2008: 25; **Trabzon örnekleri**; Ölçay, 2004: 202; Eren, 2011: 624, (1806-1857 tarih aralında 33 örnek).

12 Halit Çal bu tepeliği tepesi ters V biçimli olarak adlandırmıştır. 18. Yüzyıla tarihlenen bu tipin özellikle Trabzon'da kadın mezar taşlarında yaygın olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Çal, 2019: 111.

13 **İstanbul örnekleri**; Kurtbil, 2009: 336; Kutlu, 2005: 79, 81, 88, 91, 107, 144 (Tamamı kadınlara ait); **Balıkesir örnekleri**; Gökler, 2017: 668 (10 örnekten 5'i kadın); **Giresun örnekleri**; Çal ve İltar, 2011: 18 (29 başucu taşından 24'ü kadınlara aittir); **Trabzon örnekleri**; Yer, 2004:182, Ölçay,2004: 15, Eren,2011:624 (48 baş ucu taşının tamamı kadınlara aittir. 1737-1840 tarih aralığındadır); **Rize örnekleri**; Hanoğlu, 2015: 1900.

14 **İstanbul örnekleri**; Kutlu,2005: 54, 68, 74, 92; Yılmaz, 2009:246, 256, 272; **Yozgat örnekleri**; Çerkez, 2013: 191, FIGÜR3a, 3b; **Bolu (Göynük) örnekleri**; Çal, 2007: 300; **Giresun örnekleri**; Çal ve İltar, 2011: 47, **Samsun örnekleri**; Nefes, 2002: 200, **Sinop örnekleri**; Yeni, 2009: 234. **Trabzon örnekleri**; Ölçay,2004: 204; Eren, 2011: 627 (19.yy ve 20.yy başına tarihlenen 35 örneğin tamamı kadınlara aittir. Yapraklar arasındaki güllerin sayısı 1,2,3,5 olarak değişiklik göstermektedir).

15 Halit Çal tarafından KV-1 olarak adlandırılan kavuğun üst kısmı baklava dilimleri şeklinde süslenmiştir Başlığın alt bölümü düz veya yanlara doğru hafif taşkındır. **İstanbul örnekleri**; Kutlu, 2005: 66, 86, 154, 155, 157,159,170; **Bursa örnekleri**; Mermutlu ve Öcalan, 2011: 93, 95, 120, 127, 205, 269, 308, 389, 420, 447, 452, 477, 479; **Giresun örnekleri**; Çal ve İltar, 2011: 29; **Trabzon örnekleri**; Çal, 2018: 120; **Rize örnekleri**; Çal, 2018: 120.

16 Laqueur bu kavuğu F tipi Katibi başlık altında F-VII kodu ile Halit Çal ise KV-3 olarak tanımlamaktadır. Kavuğun üst bölümü yan yana **yıldız biçimleriyle** süslenmiştir. Rize ve Trabzon'da yoğun olarak görülmektedir; **İstanbul örnekleri**; Sürün, 2006: 309; Kutlu, 2005: 73, 153, 154, 155, 158, 165; **Bursa örnekleri**; Mermutlu ve Öcalan, 2011: 71, 81, 130, 141, 155, 193, 225, 228, 241,257, 461, 480, 508, 527, 528, 530, 570, 572; **Aydın -Kuşadası için örnekler**; Varol, 2019: 1181.

17 Laqueur bu kavuğu F tipi kâtipi başlık altında F-V kodu, Halit Çal ise KV-2 olarak tanımlamaktadır. Kavuğun üst bölümünde **yan yana düşey çubuklardan** oluşan bezenme görülmektedir.

İstanbul örnekleri; Çal, 2000: 207-210; Çakar, 2007: 487; Çınar, 2015: 314; Kutlu, 2005: 141, 154, 155, 158, 159, 171; Sürün, 2006: 312; **Edirne örnekleri**; Arslan, 2007: 464; **Bursa örnekleri**; Mermutlu ve Öcalan, 2011: 119, 121, 130, 131, 140,195, 206, 320, 404, 405, 435, 436, 445, 476, 478; **Balıkesir örnekleri**; Gökler, 2017: 727; **Kütahya örnekleri**; Togay vd., 2016: 113, 119, 145, 155,161; **Aydın -Kuşadası için örnekler**; Varol, 2019: 1183; **Yozgat örnekleri**; Çerkez, 2013: 190, FIGÜR20,29.

18 **İstanbul örnekleri**; Kurtbil, 2009: 341; Uğurluel, 2007: 75; Sürün, 2006: 350; Yılmaz, 2009: 56, 160, 175, 182; **Giresun örnekleri**; Çal ve İltar, 2011: 25 (S5 koduyla verilmiştir); **Rize örnekleri**; Ataca ve Bekar, 2001: 11, 16, 29, 37,41, 86, 87, 95.

19 **İstanbul örnekleri**; Çakar, 2007: 484; Daşdemir, 2011: 436; Çal, 2000: 207-225; **Sakarya örnekleri**; Yavuz, 2013: 84, 103, 121, 124, 132; **İzmir örnekleri**; Bulut, 2010: 434; **Samsun örnekleri**; Nefes, 2002: 185; **Trabzon örnekleri**; Eren, 2011: 623; **Kastamonu örnekleri**; Gündoğan, 2007: 365; **Rize örnekleri**; Atacan ve Bekar, 2001: 18, 33, 40, 50, 79, 85, 98, 99, 100; **Aydın -Kuşadası için örnekler**; Varol, 2019: 1178.

Dilimlerin yatay hatla başlığa dolanmasıyla oluşan fes türü başlık ise aşağıdan yukarı doğru genişleyen bir forma sahiptir ve iç başlık hiç görülmemektedir. Bu türün benzer örnekleri²⁰ İstanbul, Sakarya, Edirne, İzmir, Uşak, Manisa ve Giresun'da farklı hazire ve mezarlıklarda görülmektedir.

İncelenen mezarların ayak ucu taşlarının tamamı dikdörtgen plaka gövdeli olup, üçgen tepelikle taçlandırılmıştır. Bir örnek dışında tamamının gövde yüzeyi ve alınlık kısmı bezemesizdir. Ölümsüzlüğü ve bereketi temsil eden cennete özgü ağaçlardan biri olan hurma ağacı (Gezgin, 2010: 95-96) ve meyvelerinin betimlendiği tek örnek ise kadın ayak ucu taşında yer almaktadır. Benzer örnekleri²¹, Trabzon, İstanbul, Giresun, Edirne, Sinop-Boyabat'ta bulunan mezarlık ve hazirelerde görülmektedir.

Sonuç olarak başkente yakın Sakarya Geyve Umur Bey Köyü Mezarlığı'nda 19. yüzyıla tarihlenen 14 mezar taşı dönem özelliklerini taşımaktadır. Sakarya Geyve'deki mezar taşları mahallî üslup yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı merkezlerindeki diğer mezar taşlarının genel gelişim çizgisiyle benzerlikler göstermektedir.

TAŞ NO.	TARİH	İSİM (UNVAN)	BAŞ TAŞI GÖVDE FORMU BAŞLIK/TEPELİK	AYAK TAŞI GÖVDE FORMU BAŞLIK/TEPELİK	MALZEME
1	1807	Ayşe Hatun	Dik. Plaka-Üçgen T.	-	Mermer
2	1807	Fatma Molla	Dik. Plaka-Üçgen T.	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
3	1813	Zeyneb Molla	Dik. Plaka-Başlık	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
4	1815	Hatice Hatun	Dik. Plaka-Başlık	Dik. Plaka-Kırık	Mermer
5	18	Emine hanım	Dik.Plaka-Bitkisel T.	-	Mermer
6	1806	Mustafa	Dik. Plaka-Kavuk	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
7	1809	Mustafa Şeyh	Dik. Plaka-Sarık	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
8	1810	Hacı Mustafa Ağa	Dik. Plaka-Sarık	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
9	1813	Abdülkerim	Dik. Plaka-Kavuk	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
10	1813	Eyub Efendi	Dik. Plaka-Kavuk	-	Mermer
11	1813	Mustafa Efendi	Dik. Plaka-Kavuk	-	Mermer
12	1813	Molla Ahmet	Dik. Plaka-Kavuk	Dik.Plaka-Üçgen T.	Mermer
13	1824	Ali Ağa	Dik. Plaka-Kavuk	-	Mermer
14	1876	Osman Ağa	Dik. Plaka-Fes	-	Mermer

Görsel 19: Sakarya-Geyve Umur Bey Köyü Mezarlıklarındaki Şahide Formları.

TAŞ NO.	TARİH	İSİM (UNVAN)	SÜLALE ADI VEYA LAKAP	ÖLEN KİŞİYE YAKINLIĞI	MESLEK	ÖLÜM YAŞI	ÖLÜM SEBEBİ	ŞAİR ADI
1	1807	Ayşe Hatun	Partaloğlu	Partaloğlu Kerimesi	-	-	-	-
2	1807	Fatma Molla	-	Hacı Mehmed Efendi'nin Kerimesi	-	-	-	-
3	1813	Zeyneb Molla	-	Molla Mehmed'in Kerimesi	-	-	-	-

²⁰ İstanbul örnekleri; Sürün, 2006: 109, 110, 189; Çal, 1999: 207-225; Edirne örnekleri; Arslan, 2007: 51, 59, 65, 73, 85, 94; İzmir Örnekleri; Güçlü, 2013: 57, 65, 71, 100, 106; Manisa örnekleri; Biçici, 2004: 811; Uşak örnekleri; Bayrakal, 2016: 244; Balıkesir örnekleri; Gökler, 2017:707; Giresun örnekleri; Çal ve İltar, 2011: 33 (F3 koduyla verilmiştir.)

²¹ Trabzon örnekleri; Yer, 2004: 141; Eren, 2011, 652; Giresun örnekleri; Çal ve İltar, 2011: 48 Sinop- Boyabat örnekleri; Çal, 2015: 146; İstanbul örnekleri; Laqueur, 1997: 131; Edirne örnekleri; Arslan, 2007: 560.

4	1815	Hatice Hatun	-	Hacı Muhammet Alemdar Ağa'nın Odalığı	-	-	-	-
5	1848	Emine-Hanım	-	Hacı Osman ağa'nın zevcesi	-	-	-	-
6	1806	Mustafa	-	Elhac Ali Ağa'nın Ağabeyi	-	-	-	-
7	1809	Mustafa Şeyh	Ömeroğlu	-	-	Genç Ölüm	-	-
8	1810	Hacı Mustafa Ağa	Ayvazoğlu	-	-	-	-	-
9	1813	Abdülkerim	Hafız Abdul... Oğlu	-	-	Genç Ölüm	-	-
10	1813	Eyub Efendi	-	Hacı Hamdi Efendi'nin Oğlu	-	Genç Ölüm	-	-
11	1813	Mustafa Efendi	-	Elhac Ahmet Efendi'nin Oğlu	-	-	-	-
12	1813	Molla Ahmet	-	Mehmed Ağa'nın Oğlu	-	Genç Ölüm	-	-
13	1824	Ali Ağa	-	Abdullah Ağa'nın Mahdumu	-	-	-	-
14	1876	Osman Ağa	Benli-Zâde	-	-	-	-	-

Görsel 21: Kitabe Bilgileri.

Kaynakça

- Apak A. (2002). "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaşoğulları", Marife, (2) 1, Bahar, 181-196. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife>.
- Arslan, A. (2007). Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atacan, V. ve Bekar, S. (2001). Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.
- Ayverdi H. E. (1966). Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi H. E. (1972). Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri (1403-1451) II, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bacque J. L., Grammont, Laqueur, H P. ve Vantin, N, (1990). "Les Cimetieres Ottomans Comme Source Historique. Methodologie et Possibilites des Traitement par L'Informatique/ Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları", Erdem, 6(16), 177-214. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem>.
- Bahar H. (2015). Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü, Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun, (Ed.). Aile Yazıları 8: (ss. 273-294) Ankara: Başak Matbaa.
- Balta, N. (2014). Anadolu Kadın Başlıkları. Ankara: Erek Matbaacılık.
- Barışta, H.Ö. (1997). "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları", 1.Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul:172-180. Eyüp Belediyesi.
- Barışta, H.Ö. (2002). "Göynük Akşemseddin Türbesi Hazinesi'ndeki Bitkisel Bezmeli Kadın Mezar Taşları", VI. Ortaçağ Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, (8-10 Nisan 2002), Bildiriler, Kayseri: s.23-135.

- Baykal, Kazım. (1982). Bursa ve Anıtları, İstanbul: Taç Vakfı Yayınları.
- Bayrakal, S. (2016). Uşak'ta Osmanlı Mezar Taşları, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Biçici, H. K. (2004). Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Biçici, H. K. (2012). "Osmanlı Dönemi Orta kent Başlıklı Mezar Taşları" Turkish Studies I 7 (4), 1063-1105. <https://turkishstudies.net/turkishstudies.jsp>.
- Bulut, F. (2010). İzmir-Urla Merkezdeki Cami Hazirelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çal, H. (2000). "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler, (28-30 Mayıs 1999), İstanbul: s.206-225. Eyüp Belediyesi.
- Çal, H. (2007). "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", Vakıflar Dergisi XXX, Ankara: 295-383. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vakiflar>.
- Çal, H., Ataoğuz Çal, Ö. (2008). Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları. Ankara: Kastamonu Belediyesi.
- Çal, H. ve İltar, G. (2011). Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları.
- Çal, H. (2015). Boyabat Mezar Taşları. Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları-1.
- Çal, H. (2018). "Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları", Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, 87, 103-151. <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD>.
- Çal, H. (2019). Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları. Budak, A. ve Yılmaz M. (Ed.). Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm: (105-129). Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
- Çal, H. ve Canyurt F. (2020). "Edirne Şehrindeki Mezar Taşlarında Başlık Tipleri", Turkmes 2019 Metin Bildiriler, Kayseri: 223-248. Kardeşler Matbaası.
- Çakar, G. (2007). Bursa Emir Sultan Mezarlığındaki 18. ve 19. yüzyıl Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çerkez, M. (2013). "Yozgat Cevherî Ali Efendi Camii Haziresi Mezar Taşları", Milli Folklor, Bahar/97, 178-194. <https://www.millifolklor.com/>.
- Çetin, Ö. H. (2014). "17. yüzyıla ait Kıyafet Albümlerinde Kadın Giyim-Kuşamı" Çetin, A. (Ed.). Tarihin ve tarihçinin İzinden Kazım Yaşar Koprıman Armağanı: (261-276). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Çınar, S. (2015). Üsküdar'da Yer Alan Bir Grup Cami Haziresindeki Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Daşdemir, S. (2011). İstanbul Selimiye Cami Haziresi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, B. (2009). Edirne Gazi Mihal Camisi Hazinesindeki Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Eldem, E. (2005). İstanbul'da Ölüm Osmanlı İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Eren, S. (2011). Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri İle Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eren, S. (2018). "Trabzon Tavanlı Camii Haziresi 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları", Türk Dünyası / Dil ve Edebiyat Dergisi, 46, 91-122. <http://www.tdk.gov.tr/yayinlar/sureli-yayinlarimiz/turk-dunyasi-dergisi/>.
- Gezgin, D. (2010). Bitki Mitosları, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gökler, Burak M. (2017). Balıkesir Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Güçlü, İ. (2013). İzmir Bayındır Yakapınar Köyü Mezar taşı Kitabeleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Gündoğan, B. (2007). Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hanoğlu, C. (2015). Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İşli, N. (2009). Osmanlı Serpuşları, İstanbul: Ebru Matbaacılık.
- Keskin M. Ç. (2019). "Umur Bey Taş Vakfiyesi: Esin ve İçerik Üzerine Bir Değerlendirme", Osmanlı Araştırmaları, LIII, 121-151. http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.detail_content&cid=603&cat_id=4&chid=4.
- Koçu, R. E. (1969). Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Kunter, H. B. (1942). "Kitabelerimiz", Vakıflar Dergisi, II, 431-456. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vakiflar>.
- Kurtbil, Z. H. (2009). Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kutlu, H. (2005). Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Hazinesi'ndeki Tarihi Mezar Taşları, İstanbul: Damla Yayın Evi.
- Mermutlu, B. ve Öcalan, H. B. (2011). Tarihi Bursa Mezar Taşları, Bursa Hazireleri, Bursa: Ömür Matbaacılık.
- Nefes, E. (2002). Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 26.
- Sümerkan, M. R. (1998). Trabzon Yöresi Geleneksel El sanatları. Trabzon: Eser Ofset Mat.
- Sürün, M. (2006). İstanbul Şeyh Vefâ Cami Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Togay, M. vd. (2016). Kütahya Müzesi İslami Mezar Taşları ve Kitabeler. Kütahya: Kütahya Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü, Dönmez Ofset.
- Tunçel, G. (2005) "Ayaş Mezar Taşları", Sanat Tarihi Dergisi, Yrd. Doç. Dr. Lâle Bulut'a Armağan, XIV/1, 277-307. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std>.
- Tüfekçioğlu, A. (2000). "Medeniyet Tarihimizde Taş ve Vakfiyeler", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 33-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>.
- Uğurluel, T. (2007). İstanbul Tahtakale'de Yavaşca Şahin Haziresi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırma Enstitüsü.
- Varol, A. H. (2019), Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Osmanlı Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vedat, T. (2019). "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", Osmanlı Araştırmaları, LIII, 51-120. http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.detail_content&cid=603&cat_id=4&chid=4.
- Yavuz, S. (2013). Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, S. (2012). "Geyve Elvan Bey İmaretindeki Mezar Taşlarının Bugünkü Durumu", Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Dergisi Yayınları, S.2, Sakarya, s. 71-103
- Yeni, Ö. (2009). Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yer, K. (2004). Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı'ndaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, H. (2009). Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıd Han Mezarlığı Mezar Taşları (Pafta No:54). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.